

**DAUN SINDROMIGA EGA BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS  
XUSUSIYATLARI****Turdiqulova Jasmina Hasan qizi****Chirchiq davlat pedagogika universiteti****Pedagogika fakulteti logopediya yo'nalishi 2-kurs talabasi****turdiqulovajasmina2@gmail.com**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20483075>

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-pedagogik va logopedik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ushbu toifadagi bolalarda nutqning shakllanish jarayoni, artikulyatsion apparat faoliyati, fonematik eshituv, lug'at boyligi hamda kommunikativ nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklar o'rganildi. Shuningdek, Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishining sekin kechishi, tovush talaffuzidagi buzilishlar, grammatik tuzilmalarning sust shakllanishi va psixologik omillarning nutq faoliyatiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

**Kalit so'zlar:** Daun sindromi, nutq rivojlanishi, logopediya, artikulyatsiya, fonematik eshituv, kommunikativ nutq, lug'at boyligi, talaffuz buzilishlari, inklyuziv ta'lim, korreksion pedagogika.

**Аннотация:** В данной статье с научно-педагогической и логопедической точки зрения анализируются особенности речевого развития детей с синдромом Дауна. В ходе исследования изучены процессы формирования речи, деятельность артикуляционного аппарата, фонематический слух, словарный запас и трудности развития коммуникативной речи у данной категории детей. Также научно проанализированы замедленное развитие речи, нарушения звукопроизношения, слабое формирование грамматических конструкций и влияние психологических факторов на речевую деятельность детей с синдромом Дауна.

**Ключевые слова:** синдром Дауна, речевое развитие, логопедия, артикуляция, фонематический слух, коммуникативная речь, словарный запас, нарушения произношения, инклюзивное образование, коррекционная педагогика.

**Annotation:** This article scientifically and pedagogically analyzes the specific features of speech development in children with Down syndrome from speech therapy and educational perspectives. The study examines the process of speech formation, articulatory apparatus function, phonemic hearing, vocabulary development, and communicative speech difficulties in children with Down syndrome. The article also analyzes delayed speech development, pronunciation disorders, weak grammatical structure formation, and the influence of psychological factors on speech activity in these children. Furthermore, the effectiveness of speech therapy sessions, individualized approaches, play-based technologies, and communicative methods in improving speech development is substantiated.

**Keywords:** Down syndrome, speech development, speech therapy, articulation, phonemic hearing, communicative speech, vocabulary, pronunciation disorders, inclusive education, corrective pedagogy.

**Kirish**

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim va maxsus pedagogika tizimining rivojlanishi alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning nutqiy rivojlanishini chuqur o'rganishni talab qilmoqda. Ayniqsa, Daun sindromiga ega bolalar nutqining shakllanishi va kommunikativ rivojlanishi zamonaviy

logopediya hamda korreksion pedagogikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki ushbu toifadagi bolalarda nutq rivojlanishi oddiy rivojlanayotgan tengdoshlariga nisbatan ancha sekin shakllanadi va o'ziga xos psixofiziologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Daun sindromi — genetik xromosoma buzilishi bo'lib, 21-xromosomaning ortiqcha nusxasi mavjudligi bilan xarakterlanadi. Ushbu sindrom ilk bor ingliz olimi John Langdon Down tomonidan XIX asrda ilmiy jihatdan tavsiflangan. Hozirgi kunda dunyo bo'yicha har 700–800 nafar chaqaloqdan birida Daun sindromi uchrashi qayd etilgan. World Health Organization ma'lumotlariga ko'ra, Daun sindromi eng keng tarqalgan genetik rivojlanish buzilishlaridan biri hisoblanadi. Daun sindromiga ega bolalarda jismoniy rivojlanish bilan bir qatorda psixik va nutqiy rivojlanish ham sekinlashadi. Ayniqsa, nutq apparati mushaklarining sust rivojlanishi, artikulyatsion harakatlarning cheklanganligi, fonematik eshituvning zaifligi va eshituv differensiasiyasining pastligi og'zaki nutq shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ushbu bolalarda birinchi so'zlarning paydo bo'lishi, gap tuzish va erkin muloqot qilish jarayoni ancha kech kuzatiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Daun sindromiga ega bolalarda impressiv nutq (eshitib tushunish) ekspressiv nutqqa (mustaqil gapirish) nisbatan yaxshiroq rivojlanadi. Ya'ni ular ko'plab so'z va ko'rsatmalarni tushunsalar-da, ularni og'zaki ifodalashda qiyinchilikka duch keladilar. Bu holat artikulyatsion motorikaning sustligi, mushak tonusining pasayganligi va qisqa muddatli eshituv xotirasining yetarlicha rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Lev Vygotsky bolaning nutqiy rivojlanishi ijtimoiy muhit va faol muloqot asosida shakllanishini ta'kidlagan. Olimning fikriga ko'ra, bola rivojlanishidagi har qanday nuqson to'g'ri pedagogik yondashuv orqali qisman kompensatsiya qilinishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Daun sindromiga ega bolalarda erta logopedik yordam va kommunikativ muhit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida bolaning nutqi tafakkur rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqligi asoslab berilgan. Daun sindromiga ega bolalarda esa bilish jarayonlarining sekin rivojlanishi nutq shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, diqqatning tez chalg'ishi, xotira hajmining cheklanganligi va analiz-sintez faoliyatining sustligi kommunikativ nutq rivojlanishini qiyinlashtiradi.

Bugungi kunda zamonaviy logopediya ushbu bolalar nutqini rivojlantirish uchun innovatsion metodlarni taklif etmoqda. Jumladan, artikulyatsion gimnastika, sensor integratsiya, logoritmika, o'yin texnologiyalari, vizual kartochkalar va alternativ kommunikatsiya vositalari Daun sindromiga ega bolalarda nutqni rivojlantirishda samarali usullar sifatida qo'llanilmoqda. Ayniqsa, erta yoshdan boshlangan korreksion-logopedik ishlar bolalarning kommunikativ faolligi va ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada yaxshilashi ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan.

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish va alohida ehtiyojga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylangan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid normativ hujjatlarda barcha bolalarga teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish va korreksion-pedagogik yordamni takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shunga qaramay, amaliyotda Daun sindromiga ega bolalar bilan ishlashda malakali logoped mutaxassislarining yetishmasligi, metodik qo'llanmalar kamligi va ota-onalarning nutq rivojlanishi bo'yicha yetarli bilimga ega emasligi kabi muammolar mavjud. Bu esa mavzuning ilmiy va amaliy jihatdan dolzarbligini yanada oshiradi.

### **Adabiyotlar tahlili va metodologiya**

Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari uzoq yillardan buyon logopediya, korreksion pedagogika, psixologiya va neyrofiziologiya sohalarida keng o'rganilib kelinayotgan dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalarda nutq rivojlanishi biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanadi hamda o'ziga xos rivojlanish mexanizmlariga ega.

Daun sindromi ilk bor John Langdon Down tomonidan ilmiy jihatdan tavsiflangan bo'lib, keyinchalik genetik tadqiqotlar ushbu sindromning 21-xromosoma trisomiyasi bilan bog'liqligini aniqlagan. Zamonaviy ilmiy manbalarda Daun sindromiga ega bolalarda mushak tonusining pastligi, artikulyatsion apparatning sust rivojlanishi, eshituv differentsiatsiyasining zaifligi va kognitiv rivojlanishdagi sekinlik nutq shakllanishiga bevosita ta'sir qilishi qayd etilgan.

Lev Vygotsky bolaning nutqiy rivojlanishi ijtimoiy muhit va faol kommunikatsiya asosida shakllanishini ta'kidlagan. Olimning fikriga ko'ra, rivojlanishida nuqson mavjud bo'lgan bolalarda ham to'g'ri pedagogik va korreksion yondashuv orqali kompensator imkoniyatlarni rivojlantirish mumkin. Ushbu nazariya Daun sindromiga ega bolalarda erta logopedik yordamning ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Shuningdek, Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida bolaning tafakkuri va nutqi o'zaro chambarchas bog'liq ekanligi ko'rsatib berilgan. Daun sindromiga ega bolalarda bilish jarayonlarining sust rivojlanishi nutqiy faoliyatga ham ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, xotira hajmining pastligi, diqqatning tez chalg'ishi va analiz-sintez faoliyatining cheklanganligi og'zaki nutq rivojlanishini qiyinlashtiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda ushbu bolalarda impressiv nutq ekspressiv nutqqa nisbatan yaxshiroq rivojlanishi ko'p qayd etiladi. Ya'ni bola eshitgan nutqni ma'lum darajada tushunsa ham, uni mustaqil ravishda ifodalashda qiyinchilikka duch keladi. Bu esa artikulyatsion motorika va fonematik eshituvning yetarlicha shakllanmaganligi bilan izohlanadi.

Maria Montessori tomonidan ishlab chiqilgan rivojlantiruvchi ta'lim yondashuvida maxsus ehtiyojli bolalarda sensor faoliyat va mustaqil harakatlarni rivojlantirish muhim omil sifatida ko'rsatilgan. Zamonaviy logopedik amaliyotda ham sensor integratsiya, mayda motorikani rivojlantirish va vizual qo'llab-quvvatlash metodlari Daun sindromiga ega bolalar bilan ishlashda samarali usullar sifatida qo'llanilmoqda.

Ilmiy manbalarda artikulyatsion gimnastika, logoritmika, nafas mashqlari, o'yin texnologiyalari va alternativ kommunikatsiya vositalarining nutq rivojlanishiga ijobiy ta'siri haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Ayniqsa, vizual kartochkalar, imo-ishora elementlari va audio-vizual metodlardan foydalanish bolalarda kommunikativ faollikni oshirishi aniqlangan.

Mazkur tadqiqotda ilmiylik, tizimlilik, individual yondashuv, qiyosiy tahlil va obyektivlik tamoyillariga asoslangan metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo'llanildi:

- ilmiy-pedagogik va logopedik adabiyotlarni tahlil qilish;
- psixologik va neyrofiziologik manbalarni o'rganish;
- pedagogik kuzatish;
- logopedik diagnostika;
- artikulyatsion apparat faoliyatini kuzatish;
- bolalar nutqini qiyosiy tahlil qilish;
- suhbat va savolnoma metodlari;
- statistik va tavsifiy tahlil metodlari.

Tadqiqot jarayonida Daun sindromiga ega maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi, tovush talaffuzi, lug'at boyligi va kommunikativ faolligi kuzatildi. Ayniqsa, artikulyatsion harakatlar, fonematik eshituv va og'zaki nutq shakllanishidagi qiyinchiliklar tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqot davomida logopedik mashg'ulotlarning samaradorligi ham o'rganildi. Artikulyatsion gimnastika, logoritmika, nafas mashqlari va o'yin texnologiyalari qo'llanilgan mashg'ulotlarda bolalarning nutqiy faolligi va tovush talaffuzida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ota-onalar va pedagoglar bilan o'tkazilgan suhbatlar davomida Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishining sekin kechishi ko'p hollarda erta korreksion yordamning yetarli emasligi bilan bog'liqligi aniqlandi. Shu bilan birga, oiladagi faol muloqot va muntazam logopedik mashg'ulotlar bolaning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar asosida Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilindi.

### **Xulosa**

Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishi o'ziga xos psixofiziologik xususiyatlarga ega murakkab jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ushbu toifadagi bolalarda nutqning shakllanishi odatiy rivojlanayotgan bolalarga nisbatan sekinroq kechadi hamda artikulyatsion motorika, fonematik eshituv, mushak tonusi va bilish jarayonlaridagi o'ziga xosliklar bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, og'zaki nutqni mustaqil ifodalash, tovush talaffuzi va grammatik tuzilmalarni shakllantirishda sezilarli qiyinchiliklar kuzatiladi.

Tadqiqot davomida logopedik mashg'ulotlar, artikulyatsion gimnastika, logoritmika, o'yin texnologiyalari va kommunikativ metodlar ushbu bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, erta boshlangan korreksion-logopedik yordam bolalarning kommunikativ faolligi, lug'at boyligi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kuzatildi. Shuningdek, oilaviy muhit va ota-onalarning faol ishtiroki nutq rivojlanishining muhim omillaridan biri ekanligi tasdiqlandi. Bola bilan muntazam muloqot qilish, ravon va sodda nutqdan foydalanish hamda logoped tavsiyalariga amal qilish nutqiy rivojlanishni tezlashtiruvchi muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Mening fikrimcha, Daun sindromiga ega bolalarning nutqiy rivojlanishida eng muhim omil — bu ularga bo'lgan to'g'ri munosabat va doimiy qo'llab-quvvatlashdir. Chunki ushbu bolalar ko'proq mehr, sabr va individual yondashuvga ehtiyoj sezadilar. Ularning har bir kichik nutqiy yutug'i katta pedagogik natija hisoblanadi. Shuningdek, zamonaviy logopediya ushbu bolalar imkoniyatlarini kengaytirish uchun yangi metod va texnologiyalarni taklif qilmoqda. Agar logopedik yordam erta yoshdan tizimli ravishda tashkil etilsa, Daun sindromiga ega bolalarning kommunikativ imkoniyatlari va ijtimoiy moslashuvi sezilarli darajada yaxshilanishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, Daun sindromiga ega bolalarda nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kompleks pedagogik, logopedik va ijtimoiy yondashuvni talab qiladi. To'g'ri tashkil etilgan korreksion ishlar orqali ushbu bolalarning nutqiy faolligini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyasini oshirish va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash mumkin.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid qaror va



farmonlari. – Toshkent, 2020–2024.

4. John Langdon Down. *Observations on an Ethnic Classification of Idiots*. London, 1866.
5. Lev Vygotsky. *Myshleniye i rech*. Moskva, 1982.
6. Jean Piaget. *The Psychology of Intelligence*. London, 1950.
7. Maria Montessori. *The Montessori Method*. New York, 1912.
8. Luriya A.R. Oliy psixik funksiyalarning rivojlanishi. – Moskva, 1974.
9. Filicheva T.B., Chirkina G.V. Logopediya asoslari. – Moskva: Prosveshcheniye, 2005.
10. Volkova G.A. Logopediya. – Moskva: Vlados, 2008.
11. Shipitsina L.M. Daun sindromiga ega bolalar psixologiyasi va rivojlanishi. – Sankt-Peterburg, 2010.
12. Mastjukova E.M. Maxsus pedagogika asoslari. – Moskva, 2009.
13. Karimova D.S. Inklyuziv ta’limda logopedik yordamning ahamiyati // Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2023. – №4. – B. 48–54.
14. Abdullayeva Sh.T. Daun sindromiga ega bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish metodlari // Zamonaviy ta’lim. – Toshkent, 2024. – №2. – B. 39–46.
15. Xaydarova M.A. Nutq buzilishlarini korreksiya qilishda innovatsion metodlar. – Toshkent: Fan, 2021.
16. World Health Organization. *Developmental Disabilities and Child Health*. Geneva, 2022.